

Diskussion

Sprog, tekst, udgave, navn

AF

BENT JØRGENSEN

Først på sommeren 2002 indtraf to begivenheder inden for dansk middelalderlig tekststudgivelse. Den sidste del af *Diplomatarium Danicum* forlod Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, og en tobindsudgave med oversættelse af hele *Esrumbogen* kom på gaden. De to begivenheder repræsenterer et tilfældigt sammentræf, men belyser derved så meget desto bedre den ændring af viden og kunnen i forhold til ældre primære tekster som har været undervejs i en årrække.

De primære tekster for dansk middelalders vedkommende er affattet på latin, nedertysk og dansk, og for brevstoffets vedkommende er alt nu fremlagt indtil 1412 i *Diplomatarium Danicum*. Grundlagt i 1938 og altså nu afsluttet i 2002. Til og med år 1400 udkom *Diplomatarium Danicum* med fulddækkende sted- og personregistre og med en sideløbende oversættelse af brevstoffet til moderne dansk i serien *Danmarks Riges Breve*. For perioden 1401-1412 foreligger kun de originale tekster, og de er endda kun tilgængelige via internettet. Udgivelsen af dette storværk afsluttes med andre ord med en torso – også selv om det skulle lykkes at få tilvejebragt en sideløbende oversættelse, hvilket der er bestræbelser på netop nu. Det i sig selv er beklageligt, men hvad der er langt værre er, at med lukningen af *Diplomatarium Danicum* mister Danmark et afgørende vigtigt værksted for det professionelle kendskab til centrale gamle danske sprogkilder.

Hermed viser sig blot en enkelt side af en udvikling, som har været i gang i de sidste 20-30 år, nemlig fravalget af uddannelse på højt niveau inden for de ældre danske sprogperioder.

Der er således på sin vis god logik i at koncentrere sig om udgivelse på moderne dansk af gamle kilder som f.eks. Esrumbogen. Og Esrumbogen i sin nye udgivelsesform er jo endda ikke udtryk for nogen egentlig nyhed på det område. Siden slutningen af 1800-tallet har en bestemt linie blandt historiske tekstudgivere forfulgt princippet om, at sproget ikke skal stille sig imellem indhold og bruger, hvilket har ført til velkendte udgivelser som f.eks. Kancelliets Brevbøger, Kronens Skøder og Kong Frederik I's danske Registranter. Parallelt hermed er forløbet den autentiske kildefremlæggelse, repræsenteret af f.eks. *Scriptores rerum Danicarum*, Danmarks gamle Landskabslove og *Diplomatarium Danicum*. De to udgivelsesformer kan passende benævnes henholdsvis Erslev-linien og Langebek-linien efter hver sin fremtrædende og tidlige eksponent for de pågældende linier. Tankevækkende nok begge historikere, ikke filologer, hvad der imidlertid blot understreger, at for at være en god middelalderhistoriker må man beherske de filologiske redskaber, der sætter en i stand til at forstå sine kilder, og det kræver selvsagt lige så stor filologisk indsigt at følge Erslev-linien som Langebek-linien. En fremragende eksponent for den Langebek'ske linie var historikeren og filologen Oluf Nielsen, der blandt mange andre udgivelsesarbejder også stod for den første samlede udgave af Esrumbogen. Den udkom i 1880-81 og blev fotografisk genoptrykt i 1973, og da udgaven stadig holder standardmål, er der god mening i, at holdet bag den nye Esrum Klosters Brevbog I-II har koncentreret kræfterne om at præsentere en nyoversættelse ledsaget af kommentarer.

Det følgende er en forholdsvis detaljeret gennemgang af, hvordan holdet er sluppet fra de filologiske sider af udgivelsesarbejdet. Der er således ikke tale om en egentlig anmeldelse, da bl.a. hele behandlingen af håndskriftets overleveringshistorie og dets mulige tilblivelseshistorie og af klostrets godshistorie slet ikke berøres. Det følgende skal primært opfattes som et debatoplæg – hvad gør vi ved vores ældre tekster? – blandt med diverse nødråb.

Holdet består af fire gymnasielektorer, en universitetslektor, Esrum Klosters kurator, der er tidligere rektor, samt en stud.mag. Altså et gennemført akademisk hold, men tydeligvis forkert sammensat. I al fald holder udgivelsen på en række centrale punkter ikke akademisk standard. Så er det sagt, og sarte sjæle må hellere forlade læsningen her. For dem der fortsætter vil det følgende være disponeret således:

- De latinske tekster
- De danske tekster
- Ordlisten
- Registrene

Personnavneregistret
Slægtsnavneregistret
Stednavneregistret
Oversættelsens stil
Samlet bedømmelse – videre perspektiver.

De latinske tekster

Vi starter mildt, for som hovedregel volder de latinske tekster ingen større problemer. Men det allermeste er også serveret på et sølvfad, al den stund der er meget lidt latin uden for den periode, som dækkes af udgivelsen i Danmarks Riges Breve. Tilmed har udgiverne ifølge forordet haft indblik i utrykte oversættelser i Diplomatarium Danicums arkiv. Hvilke fremgår ikke. I alt ni breve på latin ligger efter 1400, hvortil kommer at enkelte tekster har været udeladt i Diplomatarium Danicum/Danmarks Riges Breve som ikke-diplomatarisk stof. Til de latinske tekster kommer de forskellige latinske vendinger i de danske diplomer. Omvendt forekommer der en række danske ord i de latinske tekster.

I de egentlige latinske tekster undrer det mig, at Digne nos decet (nr. 72) får bundet et ‘verdslige’ på (p. 113 l. 5) – det er der ikke belæg for – og i nr. 139 er der ingen grund til at kalde præsten i Vejby for Hans Budonis. De latinske kilders Iohannis omsættes ellers konsekvent til Jens, og patronymet er simpelthen fejlgengivet. Originalen har Bundo-nis, der efter reglerne i eget forord skal omsættes til Bundesen eller Bondesen.

Oversættelsen i nr. 74 af »vnacum bonis, inquilinis ac familia eis attinentibus« med ‘med samt deres godser, som vedrører deres gårdsæder og familie’ rammer ikke plet, fordi den får gjort godserne underordnet gårdsæderne. Men det er ikke det der står; bonis, inquilinis og familia er sideordnede størrelser, jfr. i øvrigt formuleringen i det danske beskyttelsesbrev nr. 73.

Meget besynderlig er den treklang, der består mellem tekst, note og ordliste med hensyn til ordet *precarium* (nr. 117). Når man nu har et bud på ordets betydning, så burde det først af alt ikke forekomme i en oversættelse til nudansk. Nuvel, noten til nr. 117 forklarer ordet som ‘til gudeligt brug’, mens ordlisten siger »ekstraordinær skat. På dansk kaldtes den ‘bede’«. Et af mange eksempler på, at der ikke er koordineret ordentligt mellem de forskellige medlemmer af udgiverholdet. Ordlistens sidste ord ‘bede’ leder imidlertid på ret spor, for *precarium* er afledt af det latinske verbum *precari* ‘bede’, i senere latin også *precariare*. Det mærkeligste ved tekststedet er imidlertid, at der slet ikke står *preca-*

rium i originalteksten, men derimod *precariando*, en bøjet infinitiv (gerundium). Nyudgiverne gentager simpelthen slavisk teksten fra Danmarks Riges Breve, men noten til nr. 117 har ikke forstået Danmarks Riges Breves note 3 til selve ordet, idet noten til nr. 117 ved at skrive 'til gudeligt brug' tror, at *bede* har den religiøse betydning 'opsende en bøn'. Men ordets betydning er 'fremsætte en anmodning', hvad der også kan sluttes af den videre tekst i Danmarks Riges Breve. Teksten i nr. 117, der nu lyder »som et precarium« burde simpelthen have været oversat til 'efter anmodning'.

Det latin, som forekommer i de danske tekster, er i det væsentlige begrænset til nogle mere teknisk betonedede ord i jordebogen (mål, vægt, afgrøder o.l.), og her ser alt ud til at være i orden. Desuden forekommer latin i forskellige dateringer, og her kniber det mere. Nr. 234 har således fået en oversættelse, som burde have fået udgiverne til at datere brevet til 28. marts 1482 og ikke som anført i hovedet 4. juli 1482. Men 4. juli 1482 er det rigtige. For det første er den liturgiske datering nemlig *visitatio Mariæ*, dvs. Mariæ besøgelse, der er den 2. juli, og det er noget ganske andet end Mariæ bebudelse, *annuntiatio Mariæ*, der er 25. marts. For det andet betyder *feria quinta* ikke 'den femte dag', men 'torsdag'. I ordlisten forekommer flere af de søndage, som har eget liturgisk navn. *Reminiscere* er stavet forkert, og *Quasi modo geniti* er oversat forkert 'som næsten nyfødt barn', men *geniti* er flertal (efterfulgt af *infantes*), og søndagsnavnet betyder på dansk 'ligesom nyfødte børn'.

Forholdet til datering er overhovedet et problem for nyudgiverne, selv om alt er serveret af Oluf Nielsen og/eller Diplomatarium Danicum. Direkte pinlig er noten til nr. 237, der behandler dateringen af et brev udstedt på købstaden Søborgs byting. Umiddelbart betyder årsangivelsen 1405, men det er der problemer med, fordi den angivne ugedag så ikke passer. For at få ugedagen til at passe foreslår Oluf Nielsen i en note, at årtællingen har glemt »oc thiwæ«, dvs. 'og tyve', så årstallet skal være 1425. Det samme når nyudgiverne frem til, men først efter at have skoset Nielsen for at have bragt 1415 i forslag. Men det har Nielsen overhovedet ikke. Derimod får man den forfærdelige mistanke, at nyudgiverne ikke kan gammeldansk og tror, at »thiwæ« betyder 'ti' og ikke 'tyve'. Nielsen kunne med fordel have undværet h'et i »thiwæ«, men det havde næppe hjulpet nyudgiverne, der tilmed har negligeret, at Nielsen i næste linie faktisk skriver 1425. Nyudgiverne er langt under hæderlig standard.

Abbedrækken p. 191 viser i øvrigt, at her anvendes dateringen 1425 (og 1437) for abbed Svend, og et blik på de øvrige abbeder viser, hvor

solid forbedringen til 1425 er, for hvis 1405 var det rigtige, måtte man operere med to abbeder Salomon og to abbeder Svend. Også borgmester Oluf Jensen i Søborg peger klart mod 1425 frem for 1405. Atter her udstilles, hvor lidt tværgående konsekvensarbejde nyudgiverne har bedrevet.

Til dateringsmærkværdighederne hører også, at f.eks. *Diplomatarium Danicums* [1158] for nr. 80 er ændret til ca. 1160, og at *Diplomatarium Danicums* 10. december [1158-60] af nr. 90 er ændret til 10. december 1162-66. Den eneste begrundelse for ændringen af disse dateringer ses i begyndelsen af noten til nr. 80, hvor der står, at biskop Simon var biskop i Odense i 1163, og at brevet derfor må dateres til ca. 1160. Det havde været udtryk for rimelig udgiverstandard, hvis man her og de øvrige steder, hvor dokumenter kun indirekte kan dateres, havde givet en begrundelse for, hvorfor *Diplomatarium Danicums* argumenterede datering ikke følges.

Særlig opsigtsvækkende er den fuldstændig ukommenterede omdatering af nr. 6 (og 7), der både af Nielsen og af *Diplomatarium Danicum* er dateret til 22. februar 1228. Nyudgiverne ændrer til 22. februar 1227, og det kan man da godt umiddelbart forstå, når man ser selv samme årstal i dateringsformlen. Men det burde have strejft udgiverne, hvordan i al verden både Nielsen og *Diplomatarium Danicum* kan lave den samme tanketorsk midt mod så klart et udsagn, og udgiverne burde have læst *Diplomatarium Danicums* udførlige begrundelse for dateringen. Den står ved diplom nr. 75 (*Dipl Dan 1rk VI 75*), og det er ganske vist ikke Esrum-privilegiet, men derimod et paveligt privilegium for Sorø kloster, men det er udstedt samme dag og med samme dateringsformler. Så indtil de hoster op med en ordentlig argumentation for, at 1227 i denne sammenhæng ikke er 1228 (sic!), ligger tanketorsken på nyudgivernes bord.

Den danske tekst

Mens det meste af den latinske tekst som anført er allerede betrådt område, repræsenterer de danske tekster næsten udelukkende 1400-tallet. De er dermed udækkede af *Diplomatarium Danicum*, og som tekster i en allerede udgivet brevbog er de heller ikke medtaget i *Repertorium*. Enkeltgloser kan i et vist omfang slås op i Kalkars ordbog, der imidlertid er meget ujævn og i tilgift vanskelig at anvende. Oluf Nielsens udgave har også enkelte ordforklaringer i registret. En vis supplerende hjælp kan der desuden være i aldrig at glemme, at de dansksprogede diplomer kalkerer og viderefører de latinske, og at traditionen fra 1400-

tallet fortsætter ind i de følgende århundreder. Men alt sammen hjælper det meget lidt, hvis man ikke er skolet i 1400-tallets eget danske sprog, og her kommer nyudgiverne af Esrum Klosters Brevbog til kort. Ifølge Principper for oversættelsen (p. 11) falder ansvaret herfor i væsentlig grad på den udmærkede agrarhistoriker Karl-Erik Frandsen, som udgiverholdets sammensætning tilsyneladende helt har ladet i stikken, selv om det er uigennemskueligt, hvor meget ansvar formuleringen »har stået for oversættelsen« fordele til det øvrige hold. Oversættelsesprincippet beskrives i øvrigt således: »Oversættelsesprincippet har været at gengive teksten således, at den middelalderlige danske sprogtonen kan høres i den nudanske oversættelse og derved minde læseren om, at det danske sprog ikke har forandret sig grundlæggende i over 500 år« (p. 11). Et forbløffende udsagn, som vil blive taget nærmere op senere. Foreløbig kan det stå under mistanke for at skulle fungere som kattelerm for uforstået viderebringelse af 1400-tals-ord. Og i afdelingen for kontante fejl er det nødvendigvis i vid udstrækning ordforståelsen, der giver udslaget.

Tag som eksempel nr. 254, et diplom udstedt i Helsingborg i 1451. I tekstens linie 2 står der *rådmand*, men der burde stå *rådmænd*, og senere i samme linie ses ordet *menighed*, en 1:1 omsætning af originalens »menygheth«, men 1400-tals-ordet betyder 'almenhed, almindelige mennesker', mens ordet 550 år senere kun kan bruges om mennesker, der (aktivt) søger en bestemt kirke. Fire linier længere fremme tales der om 'vort ting', men originalen har »gæste tynghe«. Hvorfor underslå denne nuance? Ordet *gæsteting* kunne have været forklaret i ordlisten.

»De erklærede begge ...« indleder tredje afsnit. Dette ordvalg er der ikke belæg for i originalen. Det er godt nok set, at teksten trænger til et punktum, men det er et dårligt greb at gøre Jeppe Petersen og Cecilia Svendsdatter til subjekt. Brevet er jo netop et tingsvidne, der retligt dokumenterer, hvad borgmesteren, rådmændene og de øvrige tilstedeværende så og hørte, og sådan er originalens syntaks da også skruet sammen. Med andre ord: Vi nærværende hørte og så, at begge med velberåd hu og god vilje ... gav og skødede og afhændede (ikke afhændte!)

Indimellem kommer et udsagn, der skal dokumentere, at ægtefællerne var ved deres åndsevners fulde brug. Det har intet med *samvittighed* at gøre (tekstens linie 10); originalens »samwydh« skal oversættes til 'forstand'. I næste linie gengiver *dem* originalens »them«, men det hedder nu engang *sig* (de gav ... fra *sig*) på moderne dansk. Senere i linien gengiver *al sin tilliggende* originalens »alle synæ tilligelsæ«, men der burde stå *sit*, da *tilliggende* er intetkøn. Og da man ikke kan bo i et tillig-

gende, havde det været bedre at fortsætte 'som de nu bebor'. Men det er måske alt sammen et led i at give 2000-tallets sprog en tone af 1400-tal.

Derpå overdrages *hele deres bryggeri* til Esrum Kloster ifølge nyudgiverne, men ifølge originalen er det deres »bruggeredhe«, dvs. deres 'bryggeudstyr', hvad der er noget væsentligt andet.

Et par linier længere fremme forpligter Jeppe Petersen og Cecilia Svendsdatter sig at fri og frelse *Forpligte* er et godt ordvalg for originalens datidsform af *tilbinde*, men når der nu er valgt et andet ord, hvorfor så ikke anvende det som nutidens sprogbrug foreskriver, nemlig med *til* (forpligte sig *til* noget). Det de forpligter sig til er at *fri og frelse Esrum Kloster for alle mænds tiltale*. Forstår en større kreds og almindeligt lokalt interesserede, begge målgrupper ivrigt fremhævet i forordet (p. 8), virkelig dette? Havde det ikke været mere informativt at droppe 1400-tals-koloritten og se i øjnene, at *fri og frelse* er en synonymfordobling, der tjener til at understrege ét bestemt betydningsindhold, i dette tilfælde 'friholde'. Noget tyder også på, at udgiverne ikke helt har forstået sætningen. I al fald er der indsat et meningsødelæggende *og* mellem *Esrum Kloster* og *førnævnte* gård. Meningen med denne del af sætningen er nemlig, at 'Jeppe Petersen og Cecilia Svendsdatter forpligtede sig selv og deres sande arvinger til at friholde førnævnte Esrum Kloster for alle mænds tiltale med hensyn til førnævnte gård og bryggeudstyr'.

Nederst på siden (332) lader nyudgiverne Sven Nielsen på Hven meddele *kvittering og afregning*, men det giver originalteksten ikke belæg for. Ifølge den lod Sven Nielsen Jeppe Petersen være 'kvit og uden retsforfølgning', og den følgende del af sætningen skal hverken være hypotetisk eller have participiet til sidst (som måtte være hans datters børn tilfaldet), men simpelthen lyde 'som var tilfaldet hans datters børn'. Det ville også være underligt, hvis han afskrev sig retsforfølgning og takkede for et godt og retfærdigt skifte, hvis bodelen havde været upræcist opgjort.

Gennemgangen af dette ene diplom udstiller en række typiske fejl: forkert ordidentifikation, forkert syntaktisk identifikation, umiddelbar omsætning 1:1 af ord der har ændret betydning. I nogle tilfælde vil udgiverne formodentlig henvise til målsætningen om at kunne høre den middelalderlige danske sprogtone, men den ses foreløbig ikke at dække over andet end manglende oversættelseslyst eller -evne.

For at ingen skal tro, at det kun er et enkelt diplom, der er problemer med, er jeg nødt til at fremhæve andre eksempler på, hvor galt det står til.

I jordebogen (nr. 257) møder vi landsbyen Reerstrup, hvis indføring i nyudgaven slutter med 'foruden det samlede lån'. Man studser, for lån er ikke jordebogsstof. Jordebøger er normative. Originalen afslører da også, at sætningen betyder 'og derudover kun hvad der gælder for hele lenet'.

En indføring under Sørup er gået helt galt i nyudgaven, som to gange på tre linier taler om såtid (skrevet så-tid). Men originalens tekst betyder 'så tit' (så tit som de andre i sognet; så tit som han tilsiges). Havde nyudgiverne haft overblik over teksten, ville de have genkendt samme formulering under Soderup. Her oversættes »soo tiidh som« til 'når', hvilket da er OK. Under Saltrup rammer udgiverne plet med 'så ofte som'.

En sidste bemærkning til jordebogen gælder præstegården i Tikøb. Her skal Hans Petersen yde »en fed galt, når der er olden, hvad enten han haver svin (på olden) eller ej, mange eller få«. Parentesen (på olden) er nyudgivernes. Der er intet belæg for den i teksten, og den tilføjer ikke teksten nogen nødvendig oplysning. Tværtimod er den fejlagtig, for hvis præstebonden havde en galt i et oldenår, så ville den naturligvis være på olden. Det er det første del af udsagnet fortæller. Næh, meningen er, at han ikke kan unddrage sig afgiften ved at henvise til, at han har få eller ingen svin. Der forfalder en fed galt. Sådan! Igen havde det gavnet, hvis nyudgiverne havde bevaret overblikket tre byer frem, for under Tømmerup forekommer nøjagtig den samme bestemmelse, men her uden (på olden) tilføjet.

Spredt fra andre dokumenter må endnu nævnes den klassiske fejl at oversætte gammeldansk *hvis* med *hvis*. Da *hvis* også er genitiv af *hvad* skal det meget ofte oversættes '(af) hvad', således som i nr. 191, der hos nyudgiverne lyder '... al anden rettighed mere eller mindre, hvis det end kan være ...'.

En klassiker er også at kløjs i tal og verdenshjørner. I nr. 229 får vi således at vide, at en grund i København er 'på den østlige side 50 sjællandske *alen* og 54 alen på den vestlige side'. Men originalen har ordret 'på den østre side halvtredsindstyve sjællandske alen og fire alen og så meget i længde på den vestre side'. Skriveren er ved en fejl ganske vist kommet til at skrive ordet alen to gange det ene sted, men det gør ingen forskel. Grundstykket er altså 54 alen langt både mod vest og mod øst.

Afslutningsvis et par typiske fejlskud. Nr. 233 »foræ wor hemmels brysth skild« oversættes 'for vor skødesløsheds skyld', men det betyder 'for vor hjemmels brists skyld', eller på ordentligt nudansk 'på grund af mangel ved vores hjemmel'. I nr. 120 oversættes »vwillight« med 'udvalgte', men det betyder 'uvildige', og i nr. 72 og 76 oversættes

»rethskyuut, retskywdh« med 'sagefald', men det betyder 'pålagt kørsel', også kaldet 'ægt', hvad man kunne have set i Nielsens register.

Det samlede indtryk af oversættelserne er som det vil forstås deprimerende. Godt nok er de rigtigt oversatte tekstdele naturligvis i overtal, men det er jo heller ikke på lige strækning, toget skal vise sine køreegenskaber, og hver gang nyudgiverne går ind i et sving, er risikoen for afsporing overhængende. En oversættelse på det niveau må efterlade læseren med en generel utryghedsfornemmelse, og selv om store passager som sagt er fuldt kurante, kan man ikke anbefale nogen at bruge nyudgaven uden at se efter hos Nielsen, om der nu også er oversat rigtigt, og således er vi stort set lige vidt.

Ordlisten

Ordlisten må naturligvis ses i tæt sammenhæng med oversættelserne, for det er indlysende, at middelaldertekster nødvendigvis må gøre brug af en række ord for ting eller begreber, som er nutidens mennesker fremmede. Man kan altid diskutere en sådan ordlistes omfang, og da den ikke er ledsaget af indledende bemærkninger, kan man ikke vide noget om dens ambitionsniveau. Men hvis udgivelsen virkelig mener noget med at henvende sig bredt, synes jeg ordlisten er for snæver. Hvad er pavens *legater* (nr. 258), hvad er Ordets *Kødvorden* (nr. 42), og hvad er *travenøl* (nr. 115)?

Navnlig stiller udgiverønsket om at bevare middelalderlig sprogtonen en række ekstrakrav netop til en ordliste. Når man i nr. 258 ønsker at skrive, at noget gods er 'undfanget under pavens værn', så er man pisket til i ordlisten at oplyse, at *undfange* betyder 'modtage'. Enhver sagesløs nudansker vil tro, det betyder 'opstået under pavens værn'. Og når man i nr. 140 taler om 'beskedne, gode mænd', så er man nødt til at forklare, at *beskeden* betyder 'forstandig'. Som allerede nævnt er man også tvunget til at optage ordet *samvittighed* i ordlisten, når man ønsker at bruge det i stedet for det nugældende 'forstand'. Der er ganske vist næppe nogen i den brede kreds – og vel heller ikke i den snævre – der vil finde på at slå ordet *samvittighed* op i ordlisten. Hvilket blot understreger, hvor håbløst ubetænksomt det er at bruge 1:1-gengivelser som middelalderlig lokalkolorit ved ord, der radikalt har ændret betydning.

Men fra listen over savn til selve ordlisten, hvis indhold også er nødt til at modtage nogle korrektioner. Til småtingsafdelingen hører den underlige stavemåde *bagn* (fra nr. 72 og 76) for den normale nudanske form *bavn*, og hvorfor bestemme *Esto mihi* i forhold til askeonsdag, når alle de andre søndage indrangeres i forhold til faste eller påske. Hvad

egentlige fejl angår, har jeg allerede under latinske tekstforhold været inde på *Quasi modo geniti* og *precarium* og skal derfor nøjes med en kort gennemgang af følgende opslag: *fang*, *fri* og *hjemle*, *oppebørsel* og *tingstok*.

Fang betyder 'en landsbys område, en landsbys samlede jord', på nudansk svarer det til 'ejerlav' (nr. 161, 183, 185-188).

Fri og *hjemle* (f.eks. nr. 124 og 246) udgør for det første ikke nogen fast frase, men optræder bare ofte sammen. *Fri* betyder 'holde fri for retsforfølgelse' og *hjemle* 'garantere ejerskab', jfr. ordlisten. Det er misvisende at hævde, at de to ord betyder 'at skøde fast ejendom' (således også noten til nr. 124). Det fremgår til overflod af masser af brevbogens breve, at først skøder, overdrager, afhænder osv. man ejendom, dernæst kommer verber som *fri*, *frelse* og *hjemle* ind i billedet som et led i det man i dag ville kalde garanti eller sikkerhedsstillelse.

Oppebørsel betyder ikke 'inddrivelse af skatter og afgifter', men '(indkassering af) afgifter og skatter'. Der er ikke noget moment af tvang eller kongens foged i selve ordet.

Tingstok endelig betegner de bjælker, som indrammede tinget, og som tingmændene kunne sidde på (nr. 72, 76, 97, 98; jfr. note til nr. 119). Betydningen 'budstikke' er yngre og ikke aktuel i nogen af Esrum-bogens dokumenter.

Registre

Til en kildeudgivelse hører naturligvis person- og stedregistre, og udgiverne har valgt den fornuftige strategi ikke at bunke det hele sammen i ét, således som Oluf Nielsen har gjort, men ovenikøbet at dele personregistret i to kaldet henholdsvis Personnavneregister og Slægtsnavneregister.

Registrene er overladt til stud.mag. Peter Vogelius, der ikke har været med på selve udgiverholdet, hvad der i nogen grad må tjene til hans undskyldning, eftersom navnestoffet som sådan jo ikke bliver bedre eller rigtigere, end det er fremlagt i teksterne. Forestillingen om at registre er enkle at lave og tilmed måske kedelige ligger vel også bag indforskrivningen af en student, men det er ærlig talt ufint arbejde af udgiverne. Registre til tekstudgivelser af denne art bør være pligtarbejde for dem, der udgiver teksterne selv.

Men lad os nu se på registrenes kvalitet uden at fordele fejl og fortrin på enkelte hoveder. Registrene indledes med en kort oversigt over valgte principper ved registerudarbejdelsen. De tre registre vil rumme 1) alle personnavne, 2) alle slægtsnavne og 3) alle stednavne undtagen Esrum, navne på brevudstedelsessteder og stednavne, der indgår i et

navn (f.eks. Peder af Holløse). Hvad er nu det? Holløse indgår jo ikke i Peders navn. Holløse er hans adresse. Vi bliver altså i stedsnavneregistret snydt for en lang række især nordsjællandske stedsnavne, hvad der er brandærgerligt, og ikke rigtigt harmonerer med forordets begejstring for, at almindeligt lokalt interesserede kan slå deres hjemsted op i registret. Og selv om brevidners og tingmænds adresser ikke direkte vidner om, 'at Esrum Kloster har gjort sig gældende også dér' (p. 8), så kan adressen da være lige så interessant som personnavnet. Mange ældre personnavneregistre udelod faktisk den slags personer, og nyudgavens forord har da heller ikke begejstrede ord om, at man kan træffe navne på måske tidligere naboer.

Men registret har nu engang valgt at sætte sig midt mellem fuld dækning og gammeldags udeladelse, og noget er trods alt bedre end intet.

Vi belæres dernæst om navneskikken, og her går det galt, for Peder Jens' søn og Anne Hans' datters anden søn og datter kommer min-sandten ikke som påstået til at hedde Hans Jens' søn og Bodil Jens' datter. De hedder naturligvis Hans Peders søn (Hans Pedersen) og Bodil Peders datter (Bodil Pedersdatter).

Det sidste afsnit i indledningen vedrører normalisering af navnestof-fet, og overordnet set kan man ikke indvende noget mod det anførte. Når man kommer ned i den konkrete udmøntning, kan man nok undre sig over de valg, der er truffet eller ikke truffet. Det latinske mandnavn Laurentius optræder under hele seks former: Lars, Lasse, Laurens, Laurids, Laurits, Lauritz. De kunne med fordel være reduceret til fire (Lars, Lasse, Laurens og Laurids), Peter burde optræde som Peder, Trud, Trued og Oluf Truitsen burde nøjes med én opslagsform, og det samme gælder Troels og Truels. De to bønder Velates burde efter fordansk-ningsreglerne kaldes Villads og Per Fadhersen for Fadersen. Derimod er det en fejlagtig modernisering at kalde Ide Krummedige for Ida.

Personnavneregistret

Personnavneregistret er artigt i den forstand, at det faktisk så vidt jeg kan se medtager alle nævnte personer, og det er som anført fint nok. Registerføreren burde have opdaget, at Tymme Thinnonde og Tymme Travemünde er én og samme person, og han burde også have fået mistanke om, at Trul Hågensen egentlig hedder Truels (eller Troels, jfr. Nielsens udgave; der er fejl i nyudgaven). Oluf Jensen og Oluf Jonsen, borgmester i Søborg, er én og samme mand, og det er heller ikke heldigt, at Olaf Styggesen og Oluf Stigsen er gjort til to personer, begge endda til Bollerup. Omvendt men lige så ulykkeligt er to forskellige

kvinder Ingefred slået sammen til én. Fru Ingefred i nr. 92 og 115 er nemlig ikke den samme som fru Ingefred i nr. 93-98.

Registerføreren er uden skyld i, at Hennike Mule i nr. 235 er blevet til Henrik Mule, og for udgivernes regning må det også stå, at Københavns lensmand sidst i 1400-tallet er blevet til Jesper Kruse. Han er af adelsslægten Krafse. Den stakkels mand på Elleholm kalder udgiverne hele tre gange for Christian van Haffu, selv om manden er af adelslægten van Hafn, og selv om originalen alle gange har n som sidste bogstav i hans navn.

Personregistrene tilfører plusstof i forhold til teksterne, idet de med årstal angiver »personens fødsels- og dødsår (hvor det har været muligt), ellers årstallene for de breve, hvori personen nævnes« (p. 197). Det er der kommet en del rod ud af, fordi registerføreren ikke fortæller noget om en eventuel forskel på at anføre enkelt åbent årstal, åbne årstal (fra-til), enkelt årstal i parentes, årstal fra-til i parentes og årstal mellem skråstreger. Hvad menes der f.eks. med 1164/1170/1178 om Aute Konradsen i Ramløse, som kun er nævnt i brev nr. 99, der er dateret til ca. 1170. Bernhard af Clairvaux anføres som (1090-1153), og det er fødsels- og dødsår, men når der for Jens, biskop i Børglum, anføres (1264-1280), så er det nok hans embedsperiode, der oplyses. For en række personer, næsten udelukkende adelige, angives oplysning om dødsår, evt. modificeret med f., c. eller e. Jeg har selv måttet regne ud, at det nok betyder før, cirka og efter, for bogen indeholder ingen forkortelsesliste. I øvrigt har jeg kun i beskeden omfang tjekket oplysningernes rigtighed, men dog konstateret, at Birthe Bondesdatter Thott (kaldes også Berete) opgives som »død f. 1485«. Oplysningen er korrekt, men unødigt upræcis. Hun døde i 1474. Og hvorfor skal vi ikke have at vide, at Jørgen Marsvin døde i 1524 og Ingrid Billesdatter i 1507?

Plusstoffet er endt som en uensartet rodebunke, og det havde været en fordel at udelade alt undtagen brevenes egen datering.

Slægtsnavneregistret

Brevbogsudgivelsen flotter sig med hele to personnavneregistre, hvoraf det andet er et såkaldt slægtsnavneregister. »Såkaldt«, fordi der i høj grad er tale om falsk varebetegnelse. Først og fremmest springer det i øjnene, at man i et slægtsnavneregister kan møde folk uden slægtsnavn (f.eks. Erik Jensen, Niels Knudsen og Birger Torkilsen). De er ganske vist adelige, men hvis man synes der er et særligt behov for et register over standspersoner, så må man kalde sit register efter det.

Man kunne da med fordel have udbygget den praksis, der enkelte ste-

der ses anvendt, nemlig at tilføje slægtsnavn i parentes, når man ved, hvilken slægt den pågældende tilhører. Men i øvrigt kan man hurtigt konstatere, at det slet ikke er noget adelsregister, udgiverne har ønsket at etablere, for hvor er f.eks. Niels Gagge, Birthe Bondes Thott og Anders Pedersen af Bollerup henne? Ene om at repræsentere folket i dette register er bryden Niels Griis i Plejelt, som der ikke er fjerneste grund til at mistænke for adelskab. Som bonde vil man normalt hævde, at hans Griis er et tilnavn, dvs. et individuelt erhvervet navn, men det kan man egentlig ikke vide, og af og til kan man faktisk støde på brugen af det samme tilnavn gennem flere generationers bønder, hvorved der kan hævdes at være sket overgang til brug som slægtsnavn.

Uanset hvordan man drejer indholdet i det tre sider store såkaldte slægtsnavneregister, så forbliver det et tilfældigt og overflødigt udtræk af personnavneregistret.

Stednavneregistret

Om stednavneformerne hedder det i forordet, at man har »fulgt formerne i Danske Stednavne med korrektioner«. Hermed menes formodentlig serien Danmarks Stednavne. Noget værk med den anførte titel findes ikke. Mit faglige hjemsted, Institut for Navneforskning ved Københavns Universitet, takkes for værdifuld hjælp med bogens vanskelige navnestof, hvortil nok er at sige mange tak, men også at tilføje, at man svarer nu engang ikke på mere, end det man bliver spurgt om, og at flere af de gode råd ikke er fulgt. Registret følger i øvrigt det fornuftige retskrivningsprincip at give en nudansk form også af navne på forsvundne lokaliteter, hvis den nudanske form uden videre kan etableres og ellers bibeholde kildens egen form.

For stednavneregistret gælder, hvad der allerede er sagt i forbindelse med personnavneregistrene, at navneformerne ikke bliver bedre, end de fremtræder i de udgivne tekster. Fejl på det niveau vedrører derfor ikke registerføreren. Jeg har også allerede beklaget mig over, at stednavne, der fungerer som adresser, ikke er med i stednavneregistret. Problemer med sådanne navne vil dog også blive taget frem nu, hvor stednavnene er på programmet.

Generelt slipper registerføreren meget pænt fra opgaven, men han har naturligvis også både Nielsens register og Danmarks Stednavne bd. 2 (Frederiksborg Amts Stednavne) at læne sig op ad, selv om begge er hjælpemidler, som skal anvendes med betydelig kritik, specielt med hensyn til de meget vanskelige stednavne i nogle af Esrumbogens gamle dokumenter.

Mangelfulde eller forkerte lokaliseringer forekommer flere steder, og de kunne være undgået, hvis en nærlæsning af tekst og udarbejdelse af register var gået hånd i hånd. Bjergby henføres således til Mors eller det gamle Hjørring Amt, men det er fuldstændig usandsynligt, når man ser, at teksten – et testamente – kun fordeler gods og værdier på Sjælland. Nielsens forslag Stigs Bjergby er derfor godt, men bør suppleres med mulighederne Munke Bjergby og Slots Bjergby. Lindebjerg (og Lindedal) anføres som lokalitet muligvis i Slangerup sogn, men det er helt hul i hovedet, eftersom teksten højt og klart lokaliserer til Halland. Originalens »Stixwithby« (to steder i nr. 116 om en by med kirke) omsættes i nyudgaven både til Ruds Vedby og Vedbysønder. Ruds Vedby er det korrekte, mens Vedbysønder er Diplomatarium Danicums for en gangs skyld ukorrekte identifikation. Nielsen har Vedby S. og by. Der er ingen tvivl om, at han dermed mener Ruds Vedby, da der ingen andre sognebyer Vedby findes, men han kunne godt have været helt præcis. Vedbysønder er en landsby i Ottestrup sogn.

De østensundske lokaliteter volder – man kan roligt sige: som sædvanligt – særlige problemer. Helvesø, Sinerud, Skiesholm og Weling ligger ikke muligvis i Halland, men efter kildestederne (nr. 40 og 41) med sikkerhed i Halland, man må formode i Morup sogn, Faurås herred. I al fald er lokaliteterne tæt knyttet til Glumstenskov, der i registret er fordelt på to opslag, Glommen og Glumstenskov, men det er kun et produkt af nyudgavernes fejltolkning af kildestederne, der alle indeholder betydningen Glumstenskov. I de ældre former bruges for ordet *skov* navneordet *ved*, glda. *with*, i nr. 4 og 5 fejlagtigt skrevet *wigh*. Glommen, der selvfølgelig navnemæssigt har forbindelse med Glumstenskov, er navnet på et langt yngre fiskerleje på områdets Kattegatskyst.

Okome er ikke nogen uidentificeret lokalitet, men såmænd et sogn i Faurås herred, der også i dag hedder Okome. Klagerup er ikke en bebyggelse i Skåne, men hovedgården Klågerup i Hyby sogn, Skåne.

Det er dog af gode grunde på Sjælland de fleste problemer ligger. Skjult på grund af de særlige udelukkelseskriterier for stednavne er udgavernes forveksling af sognenavnet Uggeløse med Uvelse, men det viser sig i registret ved at Vassingerød fejlagtigt henføres til Uvelse sogn. Og man skal til personnavneregistret eller til teksterne selv for at opdage, at dannemanden Jeppe Pedersen (nr. 118) henføres til Borup, selv om kilden har Botzstorp, der måske som foreslået af Nielsen kan være Boserup i Esbønderup sogn, men dog snarest som foreslået af Danmarks Stednavne er Båstrup i Asminderød sogn, jfr. centreringen af de øvrige dannemænds adresser lige rundt om Veksebo og Danstrup. Navneformen kan aldrig udvikle sig til Borup.

Samme halvskjulte tilværelse fører stednavnet Ganløse, og godt det samme for så vidt som det er 38 år siden, det blev påvist, at der er tale om en fejl for Bavelse (nr. 95, 96, 98; jfr. Kousgård Sørensen i Historisk Samfund for Præstø amt. Årbog 1964). Trist at måtte konstatere, at indarbejdningstiden for den slags korrektioner er så lang. På den baggrund skal man vel heller ikke undre sig over, at formen »Doredorp« i mageskiftet nr. 80 stadig henføres til Torup i Esbønderup sogn, selv om jeg i 1991 (Festskrift til Svend Gissel p. 119) og såmænd også mundtligt over for udgiverne har påpeget, at der må være tale om en form af det nuværende Darup, Vor Frue sogn, Sømme herred, lige syd for Roskilde. Først og fremmest udelukker formen med D- sproglig identifikation med Torup, hvis ældste form, Thorthethorp (nr. 39), viser, at forleddet er mandsnævnet glda. Thorthær. Th- (= oldislandsk þ-) i forlyd i sådanne navne udvikler sig aldrig til D-, men til T-. Darup er det eneste danske torpnavn, som formen Doredorp kan identificeres med uden sproglige problemer. Til bekræftelse af denne identifikation kommer flere solide ikke-sproglige argumenter. Darup er naboby til Tjæreby, ligeledes Vor Frue sogn, og selv om kilden (nr. 80), ikke direkte nævner nabo-beliggenhed, taler den omstændighed, at de er ført sammen af grev Niels, og at de nu sammen føres videre til Absalon, for, at der også er en nær geografisk forbindelse mellem dem. Esrum Kloster modtager i mageskiftet gods ved Villingerød og i Karlebo sogn, længere væk fra selve Esrum end Torup i Esbønderup sogn, men begrundelsen for mageskiftet er, at det modtagne gods »grænsede op til deres område«. Skulle Torup være korrekt, ville mageskiftet have påført klostret en dårligere arrondering. Noget Tjæreby ved Torup, Esbønderup sogn, kendes ikke. Det nærmeste Tjæreby ligger lige vest for Hillerød, men her er intet, Doredorp kan identificeres med, og desuden er vi i Æbelholt Klosters hjemsogn. Mageskiftets anden part er Absalon, biskop i Roskilde, og også han opnår en væsentlig arronderingsfordel ved at modtage Darup og Tjæreby lige uden for stiftsstad. Af det anførte følger, at Tjæreby i registret skal ombestemmes til landsby i Vor Frue sogn.

Men vi er ikke færdige med Torup i Esbønderup sogn, for umiddelbart inden har registret et Torderup, der angives muligvis at ligge i Asminderød sogn, og der henvises til en note til brevet (nr. 126). Noten til nr. 126 nævner nu intet med relation til Torderup, der da også er et fantom, vel med rødder i Nielsens register. I virkeligheden er der tale om Torup, Esbønderup sogn. Der findes intet Torup eller Torderup i Asminderød sogn.

Hvad Asminderød sogn så at sige sætter til det ene sted, får det igen et andet, idet Eskemose ikke ligger i Birkerød sogn, men ved Veksebo i

Asminderød sogn. Lidt indlæsning på kildestederne (nr. 118-120) ville have elimineret denne fejl. Det ville også have gavnet Eskemose og det efterfølgende Eskemoseholt, hvis nyudgiverne i jordebogen (p. 341) havde anført det fulde navn på Per Skrædders bopæl, Eskemoseholt, der således skal have tilført Eskemoses henvisning til nr. 257. Jfr. noten til nr. 112, hvis eneste formål synes at være at oplyse, at Eskemoseholt ligger i Lynge sogn, men det er en fejl, som stammer fra Nielsen, og det er registrets Birkerød sogn, som er korrekt.

Lokaliseringen i registret af Sørup (nr. 126, 162 og 257) og Nørre Sørup (nr. 163) til Grønholt sogn kan have Nielsen, Danmarks Stednavne eller min egen disputats som ophav, men det hjælper alt sammen lige lidt. Sørup og Nørre Sørup i de nævnte kilder må være identisk med et nu forsvundet Sørup i Esbønderup sogn, jfr. jordebogen p. 343, og det adskillende led nørre tjener netop til at holde denne bebyggelse ude fra Sørup i Grønholt sogn. I nr. 90 derimod må der være tale om Sørup i Grønholt sogn.

En navneform og en tilsyneladende mystifikation, som jeg efter samråd med udgiverne har en vis andel i, er Dagerød i nr. 2, 39, 40 og 41 og i registret, hvor den betegnes som bebyggelse nær Esrum. I teksterne repræsenterer den originalformer som Dael Wondeholt, Dachwortheholt, Dowertholt og Dowerholt. I Danmarks Stednavne er disse former ført sammen med gårdsnavnet Dagerød, navn på en gård lidt nord for Plejelt. Denne identifikation er plat umulig; gården nord for Plejelt er en udflyttergård fra 1800-tallet. Derimod er der grund til at søge identifikation med 1800- og 1900-tallets Dagerød, nu Holstennerhus i skellet mellem Danstrup Hegn og Krogenberg Hegn, hvor der kan findes middelalderlige dyrkningsspor. Nutidens navn Dagerød på dette sted kan spores tilbage til den korrumpereede matrikelkortform MK 1795 (1815) Dagelas Dam. Det burde af en note eller af registret være fremgået, at der med Dagerød, og vel at mærke det i Krogenberg Hegn, ikke foreligger et bevis for, men et kvalificeret bud på middelalderlokalitetens beliggenhed.

Til stednavneregistret i øvrigt kun mindre bemærkninger. Almsrød har formodentlig forbindelse med Alsevang under Nybo i Asminderød sogn, Byrtingburgh – der heller skulle skrives Birtingsborg – er et forsvundet gårdsædested i Grønholt sogn, Ellebro Dam hedder i vore dage Elverdam, Fjælholt lå med sikkerhed i Grønholt sogn, Lyngby landsby og sogn skal være Lyndby, og Ørved er ikke noget andet navn for Villingørød. Öurup i Skåne er formodentlig en fejl for Önnarp, sogn i Vemmenhøgs herred; u og n blandes ofte sammen. Skriver c, der kun har skrevet dette ene brev, anvender ikke diakritisk tegn over u, men

holder i almindelighed u og n ude fra hinanden. Netop i dette stednavn er læsningen som den fremtræder på faksimileudgaven på internettet dog mindre entydig, omend bogstav 2 trods alt mere ligner et u end et n. Men Esrumbogen er jo en afskreven kilde, og u/n-sammenblandingen kan bero på fejllæsning af originalen. Øverup i registret er en gammel ærgerlig travet af en fejl for Østrup, der er en nu forsvundet bebyggelse i Esbønderup sogn. Et spøgelse, som registret har overtaget fra teksten i nr. 91, er det påståede forsvundne vådområde nær Esrum kaldet Flodemål. Men her er tale om et dansk navneord, som indgår i den latinske tekst, og som ved formuleringen »quod flothsmal dicitur« (‘som kaldes f.’) præsenteres som en oversættelse af det foregående latinske ord inundatio.

Om registrene kan sammenlagt konkluderes, at de uden større besvær på en række punkter kunne have været bedre, især hvis de havde forholdt sig kritisk og aktivt til teksterne og til det sikkerhedsnet under den slags arbejder, der udgøres af værker som Danmarks Stednavne, Danmarks gamle Personnavne, Danmarks Adels Aarbog og Trap Danmarks registerbind samt i dette tilfælde naturligvis ikke mindst Nielsens eget register.

Oversættelsens stil

Det vil muligvis undre en og anden, at der også anlægges en stilistisk vinkel på oversættelsen i denne ellers filologisk anlagte bedømmelse, men dels er stilistikken nu engang en af filologiens aktive sidekammerater, dels kalder nyudgiverne selv hele to gange på at få deres produkt bedømt fra denne synsvinkel.

Udgivelsen har nemlig noget så sjældent som en stilistisk programmerklæring, idet det som nævnt side 11 hedder, at »oversættelsesprincippet har været at gengive teksten således, at den middelalderlige danske sprogtone kan høres i den nudanske oversættelse«. Formålet er dermed at »minde læseren om, at det danske sprog ikke har forandret sig grundlæggende i over 500 år«. Det er udgivernes ene råb på stilistisk bedømmelse, og jeg har allerede i det foregående været inde på validiteten i dette program.

Det andet råb er udgivernes bastante afstandtagen til oversættelserne i Danmarks Riges Breve. De følger principper, der er fastlagt i 1930'erne, de indeholder ord og vendinger, som byder den moderne læser unødige vanskeligheder i en i forvejen vanskelig tekst, de gengiver de samme latinske udtryk forskelligt. Nyudgiverne har derimod ofte fulgt dansk sprogbrug og har brudt det knudrede juridiske latin op i

kortere sætninger, og de har i særdeleshed forsøgt at standardisere oversættelsen af centrale ord og nøglebegreber. De har til det formål betjent sig af en digitaliseret udgave af teksten, men må dog medgive, at en tilretning ikke har kunnet gennemføres konsekvent (p. 11-12).

Med to så provokerende og indbyrdes modstridende programmerklæringer er man nødsaget til at give de præsenterede tekster et nærmere stilistisk eftersyn.

Ønsket om at give middelalderlig dansk sprogtone er allerede kommenteret flere gange undervejs uden anvendelse af pæne ord. Jeg finder ingen grund til at moderere mine udtryk. Når man har påtaget sig at formidle middelalderdansk til bredere nutidige kredse, er der ikke nogen som helst æstetisk eller formidlingsmæssig gevinst i at bibeholde ældre sprogræk. Det kan muligvis give teksten en Thorkild Gravlund-agtig højstemthed, men tjener som oftest til dække over manglende evne eller vilje til at give læserne en ordentlig nudansk information. Det middelalderlige indtryk fæstner sig allerede rigeligt i og med selve indholdets karakter. Der er sågu ingen der kommer til at tage fejl af et brev i Esrumbogen og en autentisk tekst fra 2002.

Medens princippet om at opretholde middelalderlig dansk sprogtone kort sagt er jammerligt, er der mere grund til at hæfte sig ved holdningen til Danmarks Riges Breve. For det er jo rigtigt nok, at de indholdsteknisk vanskelige tekster som f.eks. pavebrevene også i oversættelsen i Danmarks Riges Breve kan være ganske indviklede. Indholdet i sig selv sætter naturligvis en grænse for, hvor dybe indgreb man kan gøre, og selv har jeg nu altid følt mig godt informeret af Danmarks Riges Breve, men jeg krediterer gerne nyudgiverne for at have bragt teksterne længere ud til folket. Først og fremmest ved at sætte flere punktummer og ved flere indrykninger. Det er da også ordmæssigt en klar gevinst at erstatte *tilkommende* med *fremtidige*. Derimod skulle nyudgaven feje for sin egen dør, inden den skoser Danmarks Riges Breve for at oversætte de samme ord eller vendinger forskelligt. Man kan i sig selv diskutere, hvor meget det betyder, at der i en oversat tekstmasse ikke anvendes præcis det samme ord, hver gang originalen har ét bestemt ord. Det kan faktisk være fornuftigt at variere mellem *så tit som*, *så ofte som* eller endda *når*, uden at nogen original nødvendigvis indeholder de samme udtryk.

Men udgaven har intet som helst grundlag for at være efter Danmarks Riges Breve med sine konsekvensoversættelser, så længe den ikke engang selv kan finde ud af, om det hedder *beskeden* eller *forstandig*, om det hedder *femte dag* eller *torsdag* eller om inkarnation skal hedde *kødvorden* eller *menneskevorden*. Man flotter sig også med at skrive Anders

Staldsvend og Anders Stoldsven med to liniers mellemrum (nr. 240) og i registret Anders Staldsven!

Med Danmarks Riges Breve som udgangspunkt for de fleste af de latinske breves oversættelse er det endt med, at denne del af nyudgaven tilsvarende har det mest polerede sprog. De danske tekster lægger sig jo takket være programerklæringen ganske tæt op ad originalen, og det resulterer ofte i meget lange sætninger, se f.eks. nr. 230, der begynder med 11 linier uden punktum. En sortering i de enkelte sætningsdeles rækkefølge ville også i en del tilfælde have lettet overblikket og stilen. Nr. 231 indledes f.eks. således: »Alle som ser dette brev gøres vitterligt, at vi efterskrevne Erik Jensen, væbner, høvedsmand på Københavns Slot [+ seks rådmænd og borgere] i samme by år efter Kristi Vor Herres fødsel 1479 mandagen før den hellige Sankt Laurentius Martyrs dag var på Københavns Byting for os og menige tingmænd, som da søgte tinget, skikket ærlig mand ...«. Her får ledophobningen taget overblikket så meget fra nyudgiverne, at de får gjort subjekt og indirekte objekt ens (vi .. var ... skikket for os), hvilket ikke er nudansk, men udansk, og hvilket heller ikke svarer til originalen, som ikke har kludret. En bedre oversættelse ville lyde: »For alle, som ser dette brev, gør vi efterskrevne Erik Jensen, væbner og høvedsmand på Københavns Slot [+ seks rådmænd og borgere] i samme by vitterligt, at mandag før den hellige martyr sankt Laurentius' dag i år 1479 efter Kristi Vor Herres fødsel var ærlig mand, borgmester Claus Nymand, fremstillet for os og de menige tingmænd, som havde søgt tinget. Han berettede ...«. Sådan f.eks. kunne udgaven have lettet tilegnelsen for nutidens danskere.

Den stilistisk blandede forståelighed i de danske tekster dykker karakteristisk nok i nr. 258, et nederdrægtigt dokument, der indeholder en oversættelse til gammeldansk af et latinsk pavebrev. Her kommer nyudgiveren virkelig til kort, og upræcis eller forkert oversættelse går hånd i hånd med dunkel sætningsbygning. Lad indledningen stå et øjeblik: »Det tilkommer pavens embede, at de regler, som hans forfædre har højtideligt og forsynligt gjort for regelbundne personer, skal for deres ro og freds skyld blive des bedre og fastere, ved at de ofte og højtideligt stadfæstes og fornyes, som der er behov for det, og som kan synes det er nyttigt«. Hvor mange fanger mere end omridset af et indhold i denne sætning? Et forbedringsforslag kunne lyde: »Det hører til pavens embedsopgaver, at de regler, som hans forgængere højtideligt og fremsynet har skabt for regelbundne personer af hensyn til disses fred og ro, bliver gjort mere holdbare og faste, ved at de tit og ofte stadfæstes og fornys, når der er behov for det, og når han synes det er nyttigt for Gud«.

Udgiverholdet burde have sat fuld latinsk bemanding på dette kryptolatiniske dokument, der virkelig kalder på en gennemskrivning.

Man kan, som det turde være fremgået, ikke tale om noget homogent udgiverarbejde, og modsat nyudgiverne mener jeg også, at forestillingen om ensrettet oversættelse hele vejen igennem i grunden er et uattraktivt mål, der minder om McDonalds madidealer. Brevbogen indeholder breve skrevet af vidt forskellige mennesker, vidt forskellige steder og til vidt forskellige tider. Hvorfor må den naturlige forskellighed, som udspringer heraf, ikke træde frem? På dette punkt kan udgiverholdet roligt lade pennen hvile. Men skulle de nogensinde få chancen for en 2. revideret udgave, må og skal de bruge så meget desto mere energi på at give teksterne navnlig i den danske afdeling en mere ligefrem og nudansk stil.

Samlet bedømmelse – videre perspektiver

Set fra et filologisk synspunkt må det stå klart, at den fremlagte nyudgivelse af Esrumbogen ikke er tilfredsstillende. De foregående siders ret fyldige, men dog stadig kun eksemplificerende gennemgang dokumenterer en bred vifte af svigt. Kunne de have været undgået? Det korte svar er naturligvis ja. Det længere svar er det nærmere begrundede ja.

Ingen mennesker, der bringer noget til trykken, undgår at lave fejl. Det viser al erfaring, også min personlige, selv om ambitionsniveauet naturligvis skal være det fejlfrie produkt. Udgiverholdet bliver ikke mødt med arbejdslammende fordringer, og udgaver som f.eks. Troels Dahlerups Rettertingsdomme og C.A. Christensens Roskildebispens Jordebog viser, at historikere sagtens kan lave pålidelige sted- og personnavneregistre.

En del af fejlene i nyudgaven skyldes, at der har været for mange kokke om produktet. Det fører både til, at den ene stoler på det, den anden har lavet, og til at det samme ord eller faktuelle forhold oversættes eller kommenteres på forskellig vis. Når der ovenikøbet går lang tid med projektet, og de enkelte medarbejdere har andre gøremål indimellem, så vil der næsten uundgåeligt opstå inkonsekvenser og fejl. Udgiverholdet burde have sat én medarbejder, helst en ny, på en langsgående superopmærksom gennemlæsning.

Men først og fremmest burde holdet have indset, at de ikke kunne komme frelst igennem uden faglig medvirken fra en nordisk filolog med godt kendskab til middelalderdansk. Det er akademikerholdets forestilling om at kunne klare sig uden, der er det egentligt bekymrende ved hele miseren.

I lidt bredere perspektiv er det imidlertid endnu mere bekymrende, at der faktisk ikke er særlig mange fagfolk på området. Derfor er det en stor faglig ulykke, at udgiverarbejdet omkring *Diplomatarium Danicum*/Danmarks Riges Breve er bragt til ophør. Her var et hold, der kunne deres kram.

Der er i disse år takket være pc'en en række glade amatører, der udsender kirkebøger, tingbøger og andre ældre danske tekster i en meget uensartet, for det meste brugbar, men dog temmelig dårlig kvalitet. Der er ingen idé i at gode akademiske kræfter stiller sig på den linie. Så længe der er fagfolk på alle nødvendige områder, så lad os da lave nogle ordentlige tekstudgivelser, der kan blive lige så holdbare som f.eks. Oluf Nielsens 121 år gamle, endnu uomgængelige udgave af *Esrum Klosters Brevbog*.